

SZKÍTÁK AZ ALPOKALJÁN MEGFIGYELÉSEK, KÉRDÉSEK, TANULSÁGOK EGY GÖDÖRTEMETKEZÉS KAPCSÁN

MOLNÁR ATTILA

Szombathely–Olad–Reiszig-erdő. A lelőhely a feltárás során

Idestova

17 éve a kora vaskori Hallstatt-kultúra egyik legfontosabb nyugat-dunántúli telepét tárta fel Szombathely határában, az úgynevezett Reiszig-erdőnél Ilon Gábor régész, a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága osztályvezetője. Szenzációs leletek, számos, különféle díszítéssel ellátott agyagtár töredéke került itt elő: teljesen egyedi darabok, melyek mégis a régió lakosságának szerteágazó kapcsolatait és bizonyos kultikus tevékenységek egyetemességét mutatják a teljes kelet-alpi régióban. A gazdag kerámiaanyag a Hallstatt-edényművesség legjellegzetesebb formai megoldásait és díszítésmódját reprezentálja. A késő Hallstatt-időszak objektumait a grafitos-graftszemcsés soványítás megjelenése jellemzi, és visszatérő eleme a leletanyagban az úgynevezett Vekerzug jellegű utánkorongolt kerámia is. A fémanyag a kor telepítőitől megszokott módon meglehetősen szegényes, de akad azért fibula [ruhakapcsoló tű – a szerk.], bronz karperec, kisebb bronz- és vastárgyak. A legfontosabb azonban, hogy, egyedülálló módon a régióban, itt sikerült a telep három fázisát elkülöníteni. A legkorábbi objektumok még az úgynevezett fiatal Hallstatt-periódusra keltezhetők (Ha D1), a másik két telepfázis késő Hallstatt korú (Ha D2–3). Ezek nemcsak leletanyagban, de horizontálstratigráfiaikban is elkülönülnek egymástól: a harmadik fázist a telep többi objektumától távolabb fekvő térség méhkas alakú tárolóvermeinek leletanyaga képviseli.

A horizontálstratigráfia valójában kisé félrevezető fogalom, ugyanis nem stratigráfiáról, azaz rétegtanról van szó.

A kifejezés alatt azt értjük, amikor az egyes régészeti jelenségek kronológiájára nem, mint a klasszikus (vertikál)stratigráfiánál, egymás alatt és felett fekvő rétegek segítségével következtünk, hanem az időbeli egymásutániság a térben horizontálisan figyelhető meg. Legjellemzőbb példája ennek, amikor egy temető sírjai egyik irányból a másikba vagy középről kifelé egyre fiatalabbak. De telepeken belül is találunk példát a lakott részek horizontális vándorlására, eltolódására, idősebb és fiatalabb településrészletek térbeli elkülönülésére.

A késő Hallstatt-kor:

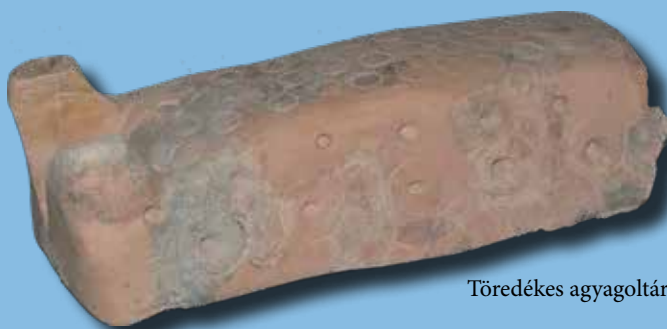
Régióinkban a Keleti-Hallstatt-kultúra bukása és a történeti kelta vándorlás közötti időszak, nagyjából a Kr. e. 6–5. század, a régészeti relatív kronológia szerint a Hallstatt D2–3-periódus. Korábban a HaD1 fázist is a késő Hallstatt-időszakhoz számították, ezt ma már inkább „fiatal Hallstatt-kornak” hívjuk.

Agyagból készült oltártöredék

E tárológödörök egyikében, mintegy 130 cm mélyen, a gödör alján, faszenes égett agyagrétegben/rétegen egy 15–18 éves fiú igen rossz megtartású csontváza feküdt (a Vas megyei talaj tudvalevőleg nemigen kedvez a csontok fennmaradásának). A holttest lábai mellett, illetve alatt három örlőkőtöredék hevert, és ugyanebből a rétegből származik egy utánkorongolt, talpgyűrűs tál nagyobb töredéke is. Már önmagában a csontváz jelenléte is elgondolkodtató, hiszen a Hallstatt-kultúra uralkodó rítusa alapvetően a hamvasztás. Ráadásul ez az egyetlen ismert teleptemetkezés (nem túl szép szakzsargonban „gödörhulla”) a dunántúli kora vaskorból. Örlőkövek elhelyezése a halott mellett kifejezetten keleti elem, a Vekerzug-kultúra alföldi és délnyugat-szlovákiai területein, továbbá Erdélyben

és a Kárpátoktól keletre fordul elő. Az Alföld szkíta kori kerámiaművességére jellemző tál típus tovább szűkíti a kulturális kapcsolatok körét. De ha mindez nem lenne elég, egy tucatnyi alföldi – északkelet-magyarországi szkíta telepről ismert hasonló teleptemetkezés, szemben tehát a nyugati kultúrkörrel, a Vekerzug-kultúra népessége körében majdhogynem megszokott dolog volt bizonyos személyeket használaton kívüli telepgödörökbe temetni. Érdemes kiemelni, hogy a halottak mellett néha égett rétegek is megfigyelhetők, akárcsak a Reiszig-erdőnél. Azt, hogy milyen okok játszottak abban szerepet, hogy ezek a személyek, gyakran csecsemők vagy gyermekek a normál temetőkön kívül kerültek elhantolásra, nem tudjuk. Esetleg valamilyen szakrális tevékenységhez, ne adj’ Isten rituális gyilkossághoz kapcsolódnak vagy egészen profán okok állnak a jelenség mögött? Akárhogy is, a Szombathely mellett feltárt gödörtemetkezés, távol a Vekerzug-törzsterületől, teljesen idegen jelenség a Hallstatt-kultúra területén, így jó eséllyel vezethető vissza a keleti népesség kulturális befolyására, illetve jelenlétére a régióban.

Töredékes agyagoltár

Mindez nem teljesen meglepő. A 90-es évekig a korszak települései alig voltak ismertek – egyes kutatók, jobb híján, a terület elnéptelenedéséről beszéltek; felvetődött, hogy a Dunántúl széles sávja egyfajta szkíta gyepűként funkcionált –, a nagyfelületű feltárások, az úgynevezett autópályás régészet korszakának beköszöntével azonban sorra kerültek elő a kora vaskor második felének telepei. Ezek leletanyagában, az anyag zömét kitevő Hallstatt-kerámia mellett szabályszerűen előkerülnek a Vekerzug-kultúrára jellemző utánkorongolt cserepek, de más keleti eredetű tárgyak is, mint a jellegzetes spirálkarikák, pecsétlők, nyílhegyek, zablák, csörgők, tükör, tegezveret, kaurik és különféle gyöngytípusok, csonttárgyak.

A Reiszig-erdő telepén kerámatöredékek mellett egy díszített csonteszköz és talán egy vassarló is a keleti népeséghez köthető. Bár egyes tárgytipusok esetén nem kizárható, hogy a helyi lakosság is használhatta/átvehette őket vagy kereskedelmi úton kerültek ide, többségükről, kultúrspecifikus voltuknál fogva mégis jogosan feltételezhető, hogy „csakis egy skytha használhatta e dolgokat és bizonyosan nem a kereskede-

Sopron és környéke egyedülálló helyet foglal el a Hallstatt-kultúra kutatástörténetében, ugyanis mikroregionális szinten sehol másutt nem került sor ilyen számú és ennyi féle lelőhely feltárására. Míg a kora vaskor első felében a Soproni-hegység peremén fekvő erődök (Burgstall, Károly-magaslat) határozzák meg a településszerkezet képét, néhány kisebb településsel a hegyek lábánál, addig a fiatal Hallstatt-korban a magaslati telepeket feladják, és a lakosság leköltözik a Soproni-medence alacsonyabb, patakok menti teraszaira (Krautacker/Jereván-lakótelep). Itt már a Vekerzug-kultúra tárgyai is megjelennek, mind a telepen, mind a temetőben. A folyamat, Biba Teržan szavaival az úgynevezett „Sopron-modell” a keleti-Hallstatt-kör más régióiban is megfigyelhető. A szkíták közvetlen vagy közvetett szerepe ebben a folyamatban egyelőre vitatott.

Telepgödör temetkezéssel (390. obj.)

Velemi típusú fibula

59

Jellegzetes késő
Hallstatt-edény
a lelőhelyrőlVekerzug-típusú tál
a 390. objektumból

Csonttárgy a Reiszig-erdő lelőhelyről

lem útján kerültek cseretárgyként és a megszerzendő nyereség okán” az Alpokalja és a Rába–Marcal-vidék egyszerű lakosaihoz. De ha Vekerzug-csoportok bevándorlását egyes tárgyak önmagukban nem is igazolnák, az Északnyugat-Dunántúlon néhány sír is bizonyítja jelenlétüket, így szkíta jellegű temetkezések ismertek Románról, Ménfőcsanakról, Sopronból és talán Felsőpulyáról (Oberpullendorf, Burgenland).

Új hazát kereső kisebb csoportok letelepedéséről van-e szó, vagy katonai-politikai természetű expanzióról, esetleg, mint Párducz Mihály feltételezte, Velem-Szent Vid és a térség más telepei a szkíta kereskedők bázisaiul szolgáltak volna csupán, nem tudjuk. Mindhárom elképzelésnek van létjogosultsága, és a legvalószínűbb, hogy mindhárom ok

szerepet játszott a keleti elemek dunántúli feltűnésében. A lelőhelyek szóródása azt mutatja, hogy azok fontos stratégiai pontok, illetve kereskedelmi útvonalak mentén sűrűsödnek, így különösen gyakoriak a borostyánkő út mellett, Keszthely és Ménfőcsanak környékén, a Marcal mentén. Szigorúan munkahipotézisként felvethető, hogy feltűnő sűrűsödésük az Alpokalján, esetleg Vas megye és a Felsőpulyai-medence gyepvasérc-lelőhelyeinek – egyelőre nem bizonyított – késő Hallstatt-kori kitermelésével függ össze.

Láthatjuk tehát, írott források hiányában milyen nehéz is értelmezni a térségben megjelenő szkíta „etnikum” társadalmi/gazdasági, esetleges politikai szerepét. Legyünk őszinték, gyakorlatilag nem lehet. Legfeljebb különféle modellek, hipotézisek állíthatók fel, melyek valamelyike valószínűbb a másikonál. Be kell látnunk azt is, hogy jelenkorunk régészeti „csodafegyverei” is csak korlátozott eredményekre vezethetnek. Hiszen ha például a genetikai vizsgálatokat a jövőben már nem is hiúsítaná meg a nagyobb összehasonlító anyagok hiánya – amire amúgy a Hallstatt őslakosság halottégetése és egyáltalán, korszakbeli sírjaik szinte teljes hiánya miatt egyelőre nem túl sok esély mutatkozik –, és kimutathatók lennének a Reiszig-erdei elhunyt bizonyos etnikai gyökerei (bármit is jelentsen az etnikum ebben

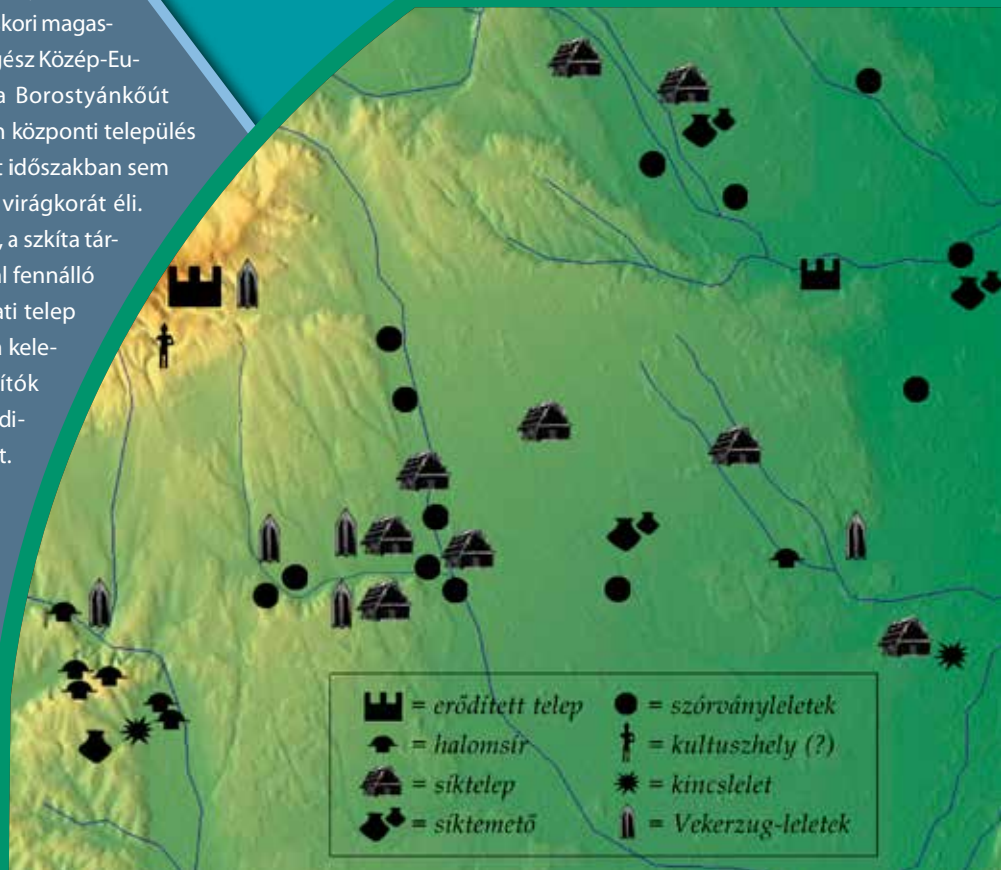
Pecsejtő Szilsárcánnyból

Velem–Szent Vid az egyik legismertebb bronzkori és vaskori magaslati telep nem csak a Dunántúlon, de egész Közép-Európában. A Kőszegi-hegység peremén, a Borostyánkőút közelében fekvő erőd jóformán az egyetlen központi település a kelet-alpi régióban, amely a késő Hallstatt időszakban sem veszíti el korábbi jelentőségét, sőt, újabb virágkorát éli. A Szent Vidról ismert néhány korai nyílhegy, a szkíta tárgyak többsége mégis a Vekerzug-kultúrával fennálló szoros kapcsolatokat bizonyítja. A magaslati telep a késő Hallstatt időszakban a keleti kereskedők és/vagy hódítók és/vagy betelepülők „főhadiszállásaként” üzemelhetett. Az alaplakosság, a régészeti leletekből kiindulva, mégis a helyi népesség maradt.

A mezőlaki tegezveret

Velem és környéke a korai vaskorban

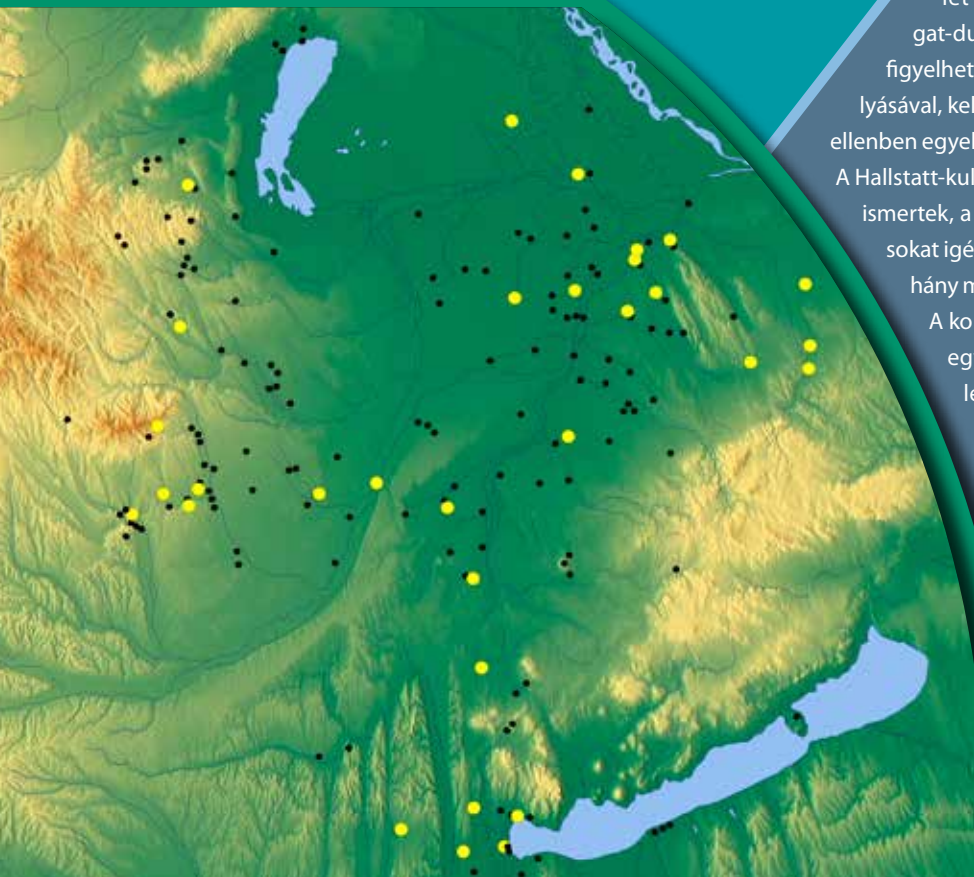

Spirálkarika Séből

az összefüggésben), még mindig nem tudjuk, ki volt ez az ifjú: barát vagy ellenség, a hódítók vagy faluvégi „gyüttmentek” fia? S ha már meghalt/meg kellett halnia, miért nem a település (egyelőre nem ismert) temetőjében kapott végső nyughelyet? Vagy egy egyszerűbb és kevésbé lehetetlen példával élve: ha petrográfiai vizsgálatok révén az idegennek tűnő kerámiáról kiderül, hogy lokális készítmény: vajon egy itt letelepedett, de keleti származású fazekas készítette, vagy a helyi lakosság vette át a technikát? S ha nem helyben készült: kereskedelmi áru, vagy a „migránsok” hozták magukkal/maguknak? De nem sokat segítenek a manapság oly divatos nondestruktív módszerek sem. Hiszen fontos és érdekes egy légifotó, egy geofizikai felmérés, egy geodéziai felmérés, mindnek megvan a maga helye és haszna a régészettudomány keretein belül. Mégis, bármennyire ódivatúan hangozzék is ez: régészeti ismereteink gyarapodásának alapját még ma is a feltárt, megfogható, tanulmányozható, egymással összehasonlítható leletek és régészeti jelenségek képezik, mint azt a Reiszig-erdei „gödörhulla” példája is mutatja.

Hallstatt-lelőhelyek (fekete)
és szkíta jellegű leletek (sárga)
az ÉNy-Dunántúlon

Az Északkelet-Dunántúlon a nyugat-dunántúlihoz hasonló folyamatok figyelhetők meg a Vekerzug-kultúra növekvő befolyásával, keleti csoportok betelepülésével. A Dél-Dunántúllal ellentétben egyelőre fehér folt a kora vaskori Dunántúllal térképén. A Hallstatt-kultúra magaslati telepei és halomsírhalmjai sem túl jól ismertek, a késő Hallstatt-kor változásai is további kutatásokat igényelnek. A halomsíros temetők megszűnnek, néhány magaslati telep talán tovább él (Regöly, Lengyel). A korszak végén az észak-balkáni kulturális hatások egyre erősebben érezhetőek a régióban. Fontos lenne a Regöly mellett a közelmúltban feltárt halom (szentély?) leletanyagának feldolgozása: a 7. sz. második felére keltezett, rendkívül gazdag leletanyag közvetlen itáliai, egyszerűsmind korai szkíta kapcsolatokra utal.

A sái pecsétlő

